

13. Мойсієнко В. М. Исторична діалектологія української мови. Північне (поліське) наріччя : підручник. Київ : ВЦ «Академія», 2016. 284 с.
14. Народна музика північної Рокитнівщини / Упоряд. Ю. П. Рибак, Л. Д. Гапон. Львів : Сполом, 2002. 108 с.
15. Народні пісні Рівненщини : Фонографічний збірник / Редактор-упорядник Надія Супрун-Яремко. Рівне, 2013. 460 с.
16. Полесские заговоры (в записях 1970 – 1990 гг.) / Сост., подготовка текстов и коммент. Т. А. Агапкиной, Е. Е. Левкиевской, А. Л. Топоркова. Москва : Индрик, 2003. 752 с.
17. Раговіч У. І. Песенны фальклор Палесся. Мінск : Чатыры чвэрці, 2001. Т. 1. Песні святочнага календара. 527 с.
18. Раговіч У. І. Песенны фальклор Палесся. Мінск : Чатыры чвэрці, 2002. Т. 2. Вяселле. 592 с.
19. Рижик С. «Косарі косять, а вітерець повиває». Жнивварські пісні села Добривода // Над Бугом і Нарвою : український часопис Підляшшя. Більськ-Підляський : Союз українців Підляшшя. 1993. № 3. С. 12.
20. Славянский и балканский фольклор: Генезис. Архаика. Традиции. Этногенетическая общность и типологические параллели. Москва : Наука, 1984. 287 с.
21. Славянский и балканский фольклор: Духовная культура Полесья на общеславянском фоне. Москва : Наука, 1986. 288 с.
22. Традиційні пісні українців Північного Підляшшя / упорядкув., вступ. ст. і нотні транскрипції Л. Лукашенко. Львів : Камула, 2006. 308 с.
23. Шевельов Ю. Исторична фонологія української мови. Харків : Акта, 2002. 1054 с.
24. Pieśni Ziemi Bielskiej : gmina Orla / zebrał i oprac. Stefan Kopa. Bielsk Podlaski : Stowarzyszenie Muzeum Małej Ojczyzny w Studziwodach, 2006. 223 s.
25. Śpiewnik podlaski. I / pod red. Doroteusza Fionika. Białystok : Związek Białoruski w Rzeczypospolitej Polskiej, 1998. 154 s.
26. Repertuar zespołów folklorystycznych Białostoczczyzny. Zespół Śpiewaczy Orzeszki / zapis pieśni, transkrypcja, kopiowanie nut, zapis i systematyzacja tekstów, układ pieśni, wstęp i korekta Stefan Kopa. Białystok : Wojewódzki Ośrodek Animacji Kultury w Białymstoku, 2003. Zesz. 4. 161 s.

Єрмоленко С.І., Грушкіна Ю.О.

*Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького*

ПОРІВНЯЛЬНІ КОНСТРУКЦІЇ В ПРОЗІ ЄВГЕНА ПОЛОЖІЯ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ «РИБ'ЯЧІ ДІТИ»)

Порівняльні конструкції нині досліджують по-різному: як граматичні й функціонально-семантичні компаративеми.

Актуальність статті зумовлена підвищеною увагою сучасної лінгвістики до порівняльних конструкцій, якими найчастіше послуговуються прозаїки (вивчення

ідіостилю конкретного письменника). Ми для дослідження взяли роман Євгена Положія «Риб'ячі діти» (2014).

Теоретичною основою статті є дослідження порівняльних конструкцій шляхом опрацювання праць І. Кучеренка, Н. Шаповалової, О. Грипас, С. Єрмоленко. З граматичного боку компаративними вивчали І. Кучеренко (синтаксичні функції порівняльних конструкцій), з функціонально-семантичного порівняльні конструкції вивчали Н. Шаповалова (функціонально-семантичний статус порівняльних конструкцій у сучасній українській мові), О. Грипас (аспекти дослідження функціонально-семантичної категорії порівняння), С. Єрмоленко (семантико-структурна характеристика порівняльних лексем та конструкцій).

Метою статті є опис специфіки порівняльних конструкцій, якими послуговується сучасний прозаїк Євген Положія у романі «Риб'ячі діти».

Досягнення **мети** передбачає вирішення таких завдань:

1) аналіз порівняльних конструкцій за граматичним і функціональним навантаженням;

2) аналіз порівняльних конструкцій за семантикою;

3) визначення специфіки порівняльних конструкцій в романі Євгена Положія «Риб'ячі діти».

Порівняльні конструкції за своєю структурою поділяють на такі типи:

1) порівняння-підмети: *Явища, як натовп* [4, с. 90];

2) порівняння-присудки: *Він необхідний, як вода* [4, с. 198]; *Він і справді був, як мотол* [4, с. 187];

3) порівняння як головні члени односкладних речень: *Неслася, наче скажена* [4, с. 37]; *Обрала творчість як ширму* [4, с. 212];

4) порівняння-обставини способу дії: *Влевненість – це та штука, на яку називують все інше, як на шампур м'ясо* [4, с. 212]; *Його думки скакали і стрибали, наче малий Чарлі на траві за своїм хвостом* [4, с. 146];

4.1. порівняння, виражені орудним відмінком іменників у функції об'єкта порівняльної конструкції: *Свідомо чи несвідомо вони втішалися думкою, що Трифілій насправді не втік за кордон, а гниє десь у лісі з розкритим черепом* [4, с. 175]; *Охайні, але завжди з запахом алкоголю* [4, с. 86];

4.2. порівняння, виражені прислівниковою формою з *по-*: *У мене пам'ять – геніальна, але по-справжньому геніальну мав мій батько* [4, с. 162];

4.3. порівняння, виражені порівняльними зворотами із сполучниками *як, наче* тощо): *Навіть найдрібніші чиновники звідти поводитися інколи, наче справжні господарі життя* [4, с. 197]; *Завихляв хвостом, наче запрошуючи погратися* [4, с. 190]; *Дивуючись, наче перший раз бачив* [4, с. 145];

5) порівняння-обставини міри й ступеня: *Для близьких по-справжньому людей це інколи значно менше, ніж в деяких родинах кілька метрів між двома кімнатами однієї квартири* [4, с. 199]; *Йому стало соромно, і наче пожежа покотилася по обличчю* [4, с. 146];

6) порівняння-обставини причини й мети: *Цілителька сиділа на дивані і важко дихала, тримаючи великі долоні-лопати на столі, наче робила якусь гімнастику для легенів* [4, с. 204];

7) порівняння-означення: *Особи в розквіті сил, ще сповнені енергії, налаштовані на співпрацю, стикаються в суспільстві з ігноруванням їхньої місії, як носії знань та навичок вони стають зайвими, непотрібними* [4, с. 198];

8) порівняння-прикладки: *Фонд діяв як комерційна установа* [4, с. 82];

9) порівняння-додатки: *Люди ставилися до них із меншою ворожістю, ніж до інших псів* [4, с. 187]; *Інстинкти, поштовхи інколи зовсім схожі, як і наслідки* [4, с. 90].

Ознака в конструкціях може визначатися:

1) за кольором: *Сніг у світлі ліхтарів – начебто й справді кіно* [4, с. 10];

2) за формою: *Собачий труп, наче надувна іграшка* [4, с. 6]; *Покотився, наче клубок шерстяних ниток для шкарпетки або светра, Боні/Чарлі* [4, с. 142];

3) за розміром: *Вся вона – наче та велика скіфська баба* [4, с. 10]; *Майже прозорий чоловік – худий, довгий і сивий, наче старовинний вуличний газовий ліхтар* [4, 161];

4) за слуховим сприйманням: *Запитання прозвучало несподівано, наче будильник ввечері* [4, с. 205]; *Почувся цей постріл, знаєш, як хлопок* [4, с. 140]; *Микола кілька разів прослуховував у голові, наче прокручував платівку* [4, с. 167]; *Микола Степанович і зараз, роздивляючись храм Воскресіння, наче чув її дзвінкий голос* [4, с. 166];

5) за властивістю: *Замерзла, як соляний стовп* [4, с. 6]; *Час летить, немов стріла* [4, с. 8]; *Її трусило, наче в дев'ятибальний шторм* [4, с. 12]; *Курили, як паровози* [4, с. 17]; *Потік поволі згасав, миготів, як лампочка під паршивою напругою* [4, с. 199]; *Повітря, прозоре і чисте, наче трохи тремтіло* [4, с. 181]; *Втекти від власної особистості, розчинитися, як у кислоті* [4, с. 89];

У романі Євгена Положія переважають порівняльні конструкції за властивістю, а далі зорового й слухового плану. За властивістю привалюють рухові й дієві компаративами. Серед зорових порівнянь найбільше таких, що вказують на якість порівнювального щодо інших ознак. Слухові порівняльні конструкції відображають музичний слух письменника.

Серед об'єктів порівнянь за їх семантичною ознакою, які трапляються в романі «Риб'ячі діти» Євгена Положія, можна виділити такі:

1) назви тварин, конкретні та загальні (свійських, одомашнених, диких), птахів, риб, плазунів: *Час повзе, наче змія* [4, с. 8]; *Ці заводи старі, наче динозаври* [4, с. 25]; *Здоровий такий, як кабан* [4, с. 206]; *Губернатор її слухає, як телятко* [4, с. 49]; *Налетять, наче мухи* [4, с. 99]; *Палиця лежала посеред кімнати, наче змія* [4, с. 112];

2) рослини: *Мер стояв, наче зачарований, як темний ліс перед буревієм* [4, с. 128]; *Обняла обома руками за шию, наче притуляючись до великого дерева* [4, с. 153];

3) назви пір року, частин доби, явищ природи, ландшафту: *Ціла згряя, наче хмара* [4, с. 187]; *Із обличчям, наче висіченим вітром* [4, с. 145];

4) людина і частин її тіла: *Місто лежало, як на долоні* [4, с. 34]; *Мера палило зсередини, наче він захворів на грип* [4, с. 116]; *Він просто увійшов за своєю подругою в рятівну схованку, як рука в рукавичку* [4, с. 143]; *Піт котився з нього, як сльози* [4, с. 128]; *Абсолютно лисий, як коліно, чолов'яга* [4, с.131]; *Бемоль розгойдується, наче людина на гойдалці* [4, с. 158];

5) назви родинних зв'язків, соціального стану, класової і національної приналежності людей та певних рис, притаманних людині: *Навчитися готувати смачний плов, як узбеки* [4, с. 107]; *Красиво жити, як грузини* [4, с. 107]; *Вмінню заводити зв'язки та роботи розрахунки, як ті ж таки євреї* [4, с. 107]; *Посли реагували, як малі діти* [4, с. 127]; *І любив тебе, як своїх рідних доньок* [4, с. 155];

6) назви житла та його частин, предметів побуту, знарядь праці, продуктів харчування, зброї, засобів пересування та ін. (реалії матеріальної культури): *М'який сніг, як старе документальне кіно* [4, с. 9]; *Фотоапаратом туди-сюди, наче праскою по білизні* [4, с. 21]; *Світ не тільки тут, у нас змінився, а й так, як дзеркало* [4, с. 113]; *Занедбана, наче не була стародавньою пам'яткою* [4, с. 113]; *Тут же скрізь охорона, як у в'язниці* [4, с. 159];

7) абстрактні поняття: *Чорна, як провалля, як небуття* [4, с. 9]; *Видавалися справжніми, наче сон* [4, с. 148]; *Він отримав щось значно важливіше, ніж нівелювання персонального свята* [4, с. 156];

8) поняття, пов'язані з релігійним міфологічним світосприйманням (назви релігійні, язичницькі, демонологічні): *Трифілій, як пастор людських душ* [4, с. 56]; *Сварки висмоктують, наче вампіри висмоктують кров* [4, с. 74]; *Біла, як чорт!* [4, с. 104].

Серед порівняльних конструкцій Євгена Положія у романі «Риб'ячі діти» трапляються й фразеологізми, якими часто послуговуються мовці в сучасному вжитку, напр.: *Саме цю стіну, як на долоні видно* [4, с. 18]; *Життя виявилось несподіваним і важким, як чемодан без ручки* [4, с. 22]; *Ваня застигає, наче вкопаний* [4, с. 28]; *Біле, як дві краплі води схоже на попередніх трьох, цуценя* [4, с. 120]; *Вони б однаково розійшлися, як в морі кораблі* [4, с. 136]. Іноді в романі трапляються однорідні ряди порівняльних конструкцій., напр.: *Вони існують самі по собі, як текст, як об'єктивна дійсність* [4, с. 172]; *Наче зачарована коханка, наче коханка, як колісь, у молоді роки* [4, с. 77].

У романі «Риб'ячі діти» Євгена Положія порівняльні конструкції трапляються часто. У цих тропях пояснення одного предмета чи явища подається за допомогою іншого, подібного. Напр., у компаративемі *Всіх завантажили у вагони, як худобу* [4, с. 155] є три елементи: те, що порівнюється *Всіх <Людей>*; те, з чим порівнюється *як худобу*; та ознака, за якою порівнюється *завантажили у вагони*. Як мовно-художній засіб, порівняльні конструкції ґрунтуються, з одного боку, на зіставленні понять (*Світлана любила навіть собак більше, ніж котів* [4, с. 27]), паралелізмі уявлень (*Люди – вони як риби* [4, с. 30]), асоціативних зв'язках (*Світогляд, як дитячий замок із піску* [4, с. 36]). Реалізується цей художній засіб за допомогою різних граматичних структур, що не завжди вкладається в схему граматичної класифікації порівнянь. З іншого боку, не всі порівняння як граматичні явища містять у собі те емоційно-змістове навантаження, без якого немислиме порівняння як стилістичний прийом.

За нашими спостереженнями, ми нарахували 4 види сполучників і сполучних слів, які використовує Євген Положія у своєму романі «Риб'ячі діти», а саме: *як, наче, ніж, начебто*. Напр.: *Лівої руки, як бородань, не мала* [4, с. 114]; *Хай кадри мерехтять, наче сніг по чорному асфальті* [4, с. 208]; *Із такими тезами жити і управляти виявилось значно простіше, ніж із складними формулами самоврядування і реформ* [4, с. 118]. Найпоширенішими є *наче, як, ніж*, тоді як *начебто* трапляється рідко: *Начебто це і не скульптура зовсім, а скам'яніла дитина* [4, с. 115].

Окрім цього семантичного ряду, велике значення має тематика порівняльних конструкцій. Найчастіше у романі трапляються порівняльні конструкції, які репрезентують асоціативний ряд, у якому серед об'єктів порівнянь за їх семантичною ознакою, за градацією можна виділити такі: тварини, птахи, рослини, явища природи, людина, побутові речі, абстрактні поняття.

Отже, порівняльні конструкції у романі Євгена Положія «Риб'ячі діти» є різноманітними, численними, різноплановими щодо тематики. Окрім цього, компаративеми у творчості постмодерністів потребують подальшого поглибленого вивчення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Грипас О. Ю. Аспекти дослідження функціонально-семантичної категорії порівняння // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови : Збірник наукових праць. Київ : НПУ, 2010. Вип. 6. Кн. 2. С. 98–101.

2. Єрмоленко С. І., Андреева О. А. Семантико-структурна характеристика порівняльних лексем та конструкцій (на матеріалі прози Оксани Забужко) // Мова. Свідомість. Концепт : зб. наук. праць / відп. ред. О.Г. Хомчак. Мелітополь : МДПУ ім. Б. Хмельницького, 2015. С. 17–20.

3. Кучеренко І. К. Синтаксичні функції порівняльних конструкцій // Актуальні проблеми граматики : Зб. наук. праць. Львів : Світ, 2003. С. 136–139.

4. Положій Є. В. Риб'ячі діти; Харків : Фоліо, 2014. 287 с.

5. Шаповалова Н. П. Функціонально-семантичний статус порівняльних конструкцій у сучасній українській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Дніпропетровськ, 1998. 16 с.

Мінкова О. Ф., Міскевич В. О.

*Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького*

МОДИФІКОВАНІ ФРАЗЕОЛОГІЗМИ В ЗАГОЛОВКАХ УКРАЇНСЬКОЇ ПЕРІОДИКИ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧ. ХХ СТОЛІТТЯ

Фразеологізми – специфічні мовні формули, що містять у своєму змісті заряд експресії та емоційної оцінки, виявляють зображально-виражальні, естетичні властивості мови, детерміновані особливістю сприйняття світу, своєрідністю менталітету нації. У фразеологічних одиницях вербалізується історичний досвід народу; вони забезпечують лаконічність, доречність, точність висловлювання, його асоціативні зв'язки з реальними життєвими фактами та світом людських уявлень.

Останнім часом фразеологія як лінгвістична одиниця, дедалі більше уваги приділяє функціональному аспекту фразеологічних одиниць, вживанню їх у різних ситуаціях спілкування з різною комунікативно-прагматичною метою. Вузьке й широке розуміння базуються на різних підходах до класифікації фразеологічних одиниць. Йдеться,

зокрема, про обсяг фразеологічного складу національної мови, про належність до фразеології прислів'їв і приказок (їх переважно розглядають як пареоміологічні одиниці) і їхні можливості як джерела стійких словосполучень, про динаміку змісту і форми фразеологізмів, тобто їх здатність чи нездатність трансформуватися тощо. В «широкому» розумінні слова фразеологія була предметом дослідження Л.У. Скрипник, В.М. Білоноженко, І.С. Гнатюк, В.Д. Ужченко.

На більшу увагу заслуговує порівняльно нова проблема фразеотворення яка може бути розв'язана за умови розгляду, фразеологізмів як діалектичну єдність системного і випадкового. Більшість дослідників фразеології зазначають, що фразеологічним одиницям притаманна тісна взаємодія стійкості й мінливості, які «передбачають одна одну і забезпечують функціонування та динаміку фразеологічного фонду» (В.М. Мокієнко). У полі зору багатьох дослідників перебуває вторинне фразеотворення (О.А. Стишов, Н.Г. Скиба, А.Ф. Щербачук), проте на поняття модифікації фразеологічних одиниць та її різновидів дотепер не вироблено єдиного погляду.

Функціонально-стилістичні особливості використання фразеологічних одиниць у публіцистиці досліджували Л.Г. Ависентьєв, М.А. Жовтобрюх, І.К. Білодід, А.П. Коваль, О.Д. Пономарів, О.А. Сербенська, Г.Я. Солганик, Л.І. Шевченко та інші.

Комунікативно-прагматична настанова засобів масової інформації зумовлює загальну тенденцію організації сучасних публіцистичних матеріалів – наявність у них заголовкового «авантексту», складниками якого виступають надзаголовок, підзаголовок, зачин, розташовані послідовно (Т.М. Ніколаєва). Це так званий заголовний комплекс, елементи якого виконують фактично сльні функції, відіграють важливу комунікативну й текстоформлювану функцію.

Заголовок як перший знак тексту потребує глибокого аналізу, узгодження й систематизації поглядів лінгвістичних на його структуру, семантику, функціонально-стилістичні особливості, особливу увагу потрібно звернути на виразність публіцистичного заголовка як самостійної мовної одиниці, що використовується як засіб привернення читачької уваги до сприймання тексту.

Актуальність обраної теми полягає в потребі дослідити функціонування модифікованих фразем у заголовках українськомовних видань кінця ХХ – початку ХХІ століть. Визначення ролі фразеологічних одиниць у побудові заголовкової системи публіцистичних текстів, комплексний аналіз оказіональних стійких висловів, що зазнали структурно-семантичних трансформацій на газетно-журнальних шпальтах доповнить картину мови сучасної публіцистики як найдинамічнішої сфери функціонування сучасної літературної мови, що відбиває зміни в суспільно-політичному, економічному, культурному житті соціуму.

Структура фразеологічної одиниці впливає на її значення й здатність поєднуватися з іншими мовними одиницями. Вивчення структурно-семантичних фразеологічних модифікацій потребує попереднього вивчення їхньої будови.

Серед структурно-граматичних типів мовознавці виділяють фразеологізми, організовані за моделлю речення і фразеологічні одиниці, співвідносні за своєю будовою зі сполученнями слів як із сурядними, та і підрядним зв'язком. Окремим розрядом фразем вважаються сполучення повнозначного і службового.

У досліджуваних текстах зафіксовано такі моделі фразеологізмів побудовані за зразком підрядних словосполучень: «прикметник» + «іменник», «іменник» + «родовий

відміннок іменника», «іменник» + «прийменник» + «іменник», «прийменник» + «прикметник» + «іменник», «прийменниково-відмінкова форма іменника» + «прийменниково-відмінкова форма іменника», «дієслово» + «іменник із прийменником або без нього».

Фразеологічні одиниці, що являють собою конструкції із сурядними сполучниками, складаються із компонентів, між якими існують синонімічні або антонімічні відношення. Фразеологізми – порівняльні звороти з препозитивним підрядним сполучником за лексико-граматичним значенням співвідносяться з дієсловами, прислівниками та виконують відповідну синтаксичну роль у реченні. Фразеологізми – прийменниково-відмінкові конструкції – своєрідний розряд стійких виразів, які мають цілісне значення і складаються з одного повнозначного слова (іменника, прикметника, займенника), поєднаного зі службовим. Треба відзначити, що дана конструкція є найпоширенішим типом у газетно-журнальному заголовкові.

До фразеологічних одиниць, співвідносних з реченням, належать здебільшого структури, представлені прислів'ями, приказками, примовками й крилатими словами. Серед них розрізняємо фразеологізми, що становлять прості речення (двоскладні – поширені / непоширені, заперечні / стверджувальні; односкладні – називні, означено-особові, неозначено-особові, узагальнено-особові, безособові), і фразеологічні одиниці, які за будовою співвідносні із складними реченнями (складносурядними, складнопідрядними, безсполучниковими).

Видозміни інваріантної структури фразеологізмів у різних контекстах спричиненні взаємодією постійного й перемінного складників у мовній свідомості особистості, а також впливом мовної практики соціуму в конкретний історичний період. У компонентах заголовкових комплексів газетно-журнальної публіцистики зафіксовано фразеологічні одиниці, переосмислення й трансформація яких спрямовані на створення експресив публіцистичному дискурсі.

У досліджуваному масиві публіцистичних текстів виокремлюємо такі семантичні перетворення фразем без зміни їх лексико-граматичної структури:

- переосмислення, наприклад, початкові значення стійкого словосполучення, *приводити / привести до пам'яті / до тями, до притомності* кого «1. Виводити із стану непритомності... 2. Допомогати комусь повернутись до реальності, схаменутися, опам'ятатися» («Словник фразеологізмів української мови») у заголовку «Чорний нап» *приведуть до тями* («Наступного тижня уряд відпрацює заходи, щодо виведення з «тіні заробітної платні») (ДУ, 2.11.2009) трансформуються, що зумовлено змістом статті, - «зробити реальним, викрити приховане»;

- семантична двоплановість виникає внаслідок поєднання в тексті слів однієї тематичної групи. Порівняймо заголовок «За кабана *підсунув свинню*» (підкладати, підсувати, підставити) / підкласти (підсунути, підставити) свиню кому – «Навмисне чи ненароком завдати кому –небудь прикрощів, чинити підлість або діяти підступно проти когось» (Словник фразеологізмів української мови) із текстом статті. В одному з дворів села Ямпінь за двох гарненьких кабанчиків він *підсунув* господарям свиню розраховувачись із пенсіонером фальшивими купюрами номіналом 20 гривень» (ВЗ, 19.02.2006);

- буквалізація, порівняльний фразеологізм дах ґкриша, стріха) відлітає, їде / поїхала – «психічний розлад» («Словник сучасного українського сленгу») і його буквальне